
РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

УДК 342.724(44)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.1>

БРАТЕРСТВО У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: СУТНІСТЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Бадида А.Ю.,

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри теорії та історії держави і права

Ужгородського національного університету

ORCID: 0000-0002-5980-5132

e-mail: Andrianna.badyda@gmail.com

Бадида А.Ю. Братерство у Французькій Республіці: сутність та застосування.

Вказується, серед фундаментальних конституційних принципів, що містяться у текстах Конституцій більшості демократичних держав, у Франції, окрім принципів демократії, правової, соціальної держави тощо, діє принцип братерства. Це унікальний принцип, про який згадується ще з часів революції 1789 року, властивий ідентичності правової системи Французької Республіки і стане об'єктом цього дослідження. Так, поряд із з принципами рівності та свободи у статті 2 Конституції Франції від 1958 року міститься принцип братерства. Це так званий трилогічний девіз, кожна із складових якого взаємодоповнює одна одну.

Серед ряду конституційних принципів, на яких заснована Французька Республіка, можна виділити особливий, такий, якого не знайдеш у інших європейських країнах – братерство. Питання щодо сутності цього принципу стало актуальним після одного з рішень Конституційної ради Франції, а саме рішення від 2018 року. Саме цим рішенням Рада надала конституційної цінності вищевказаному принципу.

Відзначається, сутність принципу братерства, з одного боку, полягає у тому, що братерство може існувати лише між вільними та рівними людьми, з іншого боку, свобода та рівність не можуть існувати в суспільстві, де братерство ігнорується. Тобто республіканський девіз є складовою суверенітету, тобто елементом, специфічним для національної нормативної системи, умовою легітимності влади; це ідеал, який французи приписують конституційним повноваженням; різновид вищої конституційності, не кажучи вже про надконституційність.

Еволюція братерства бере початок від Французької революції 1789 року, ряду Конституцій, зокрема, 1791 та 1793 років аж до Четвертої та П'ятої Республік. Будучи пов'язаним із принципом соціальної держави, принцип братерства означає зв'язок між суспільством без елементів дискримінації.

Сучасне ж розуміння цього принципу, сформульованого та поясненого у рішенні Конституційної ради, слід ототожнювати з цінностями толерантності, поваги до людської гідності тощо. А точніше, це свобода допомагати іншим, у гуманітарних цілях, без урахування регулярності його перебування на національній території. При цьому законодавець повинен забезпечити узгодження між принципом братерства та захистом громадського правопорядку.

Зроблено висновок про те, що принцип братерства є універсальним, адже стосується усіх громадян та іноземців, навіть з нелегальним статусом.

Ключові слова: Конституційна рада, Французька Республіка, конституційний принцип, братерство, соціальна держава, заборона дискримінації, права іноземців, судова практика, Конституція 1958 року, Конституція 1946 року.

Badyda A.Yu. Fraternity in French Republic: nature and application.

Among the number of constitutional principles on which the French Republic is based, one can single out a special one that cannot be found in other European countries - fraternity. The question of the essence of this principle became relevant after one of the decisions of the Constitutional Council of France, namely the decision of 2018. It was with this decision that the Council gave constitutional value to the above-mentioned principle.

The evolution of the fraternity dates back to the French Revolution of 1789, a series of Constitutions, particularly those of 1791 and 1793, to the Fourth and Fifth Republics. Being related to the principle of the welfare state, the principle of fraternity means a bond between society without elements of discrimination.

It is noted that the essence of the principle of fraternity, on the one hand, is that fraternity can exist only between free and equal people, on the other hand, freedom and equality cannot exist in a society where fraternity is ignored. That is, the republican motto is a component of sovereignty, that is, an element specific to the national regulatory system, a condition for the legitimacy of power; it is the ideal which the French ascribe to constitutional powers; a kind of higher constitutionalism, not to mention supra-constitutionality.

The modern understanding of this principle, formulated and explained in the decision of the Constitutional Council, should be equated with the values of tolerance, respect for human dignity, etc. More precisely, it is the freedom to help others, for humanitarian purposes, regardless of the regularity of his stay on the national territory. At the same time, the legislator must ensure coordination between the principle of fraternity and the protection of public law and order.

It was concluded that the principle of fraternity is universal, because it applies to all citizens and foreigners, even with illegal status.

It is indicated that among the fundamental constitutional principles contained in the texts of the Constitutions of most democratic states, in France, in addition to the principles of democracy, the rule of law, the social state, etc., the principle of fraternity applies. This is a unique principle that has been mentioned since the revolution of 1789, is characteristic of the identity of the legal system of the French Republic and will be the object of this study. Thus, along with the principles of equality and freedom, Article 2 of the French Constitution of 1958 contains the principle of fraternity. This is the so-called trilogic motto, each of its components complementing each other.

Key words: Constitutional Council, French Republic, constitutional principle, fraternity, welfare state, prohibition of discrimination, rights of foreigners, judicial practice, Constitution of 1958, Constitution of 1946.

Постановка питання. Серед фундаментальних конституційних принципів, що містяться у текстах Конституцій більшості демократичних держав, у Франції, окрім принципів демократії, правової, соціальної держави тощо, діє принцип братерства. Це унікальний принцип, про який згадується ще з часів революції 1789 року,

властивий ідентичності правової системи Французької Республіки і стане об'єктом цього дослідження. Так, поряд із з принципами рівності та свободи у статті 2 Конституції Франції від 1958 року міститься принцип братерства. Це так званий трилогічний девіз, кожна із складових якого взаємодоповнює одна одну.

Метою статті є аналіз генезису принципу братерства та сучасного його змісту, враховуючи судову практику Конституційної ради Французької Республіки.

Питання принципів права є досить досліджуваними у вітчизняній та зарубіжній юриспруденції, проте саме принцип братерства в Україні позбавлений уваги через відсутність закріплення останнього у правових джерелах. Проте, досвід Франції, як мінімум, буде цікавим для сприйняття в нашій державі, а, як максимум, буде вартим запозичення.

Виклад основного матеріалу. Слід розпочати з того, що цей принцип впливає із принципу соціальної держави. У одному з французьких досліджень йдеться про те, що соціальна Республіка опирається на два важливі поняття:

1) «братерство», яке має на меті зв'язок, що об'єднує членів тіла нації, сформованого спільнотою вільних і рівних громадян без різниці походження, раси, релігії, об'єднаних спільним ідеалом свободи, рівності та братерства;

2) солідарність, яка закріплена як обов'язок нації: у Преамбулі 1946 року сказано: нація забезпечує людині та сім'ї умови, необхідні для їх розвитку. Таким чином, національна солідарність доповнює, за необхідності, дефіцит (недостатність) сімейної солідарності. Вона стає активною для більшої рівності для усіх членів спільноти. Усі положення соціальної Республіки пов'язані з принципом рівності: права належать «кожному». А рівність пов'язана з загальністю прав і обов'язків [1, р. 4–6].

Сутність принципу братерства, з одного боку, полягає у тому, що братерство може існувати лише між вільними та рівними людьми, з іншого боку, свобода та рівність не можуть існувати в суспільстві, де братерство ігнорується. Тобто республіканський девіз є складовою суверенітету, тобто елементом, специфічним для національної нормативної системи, умовою легітимності влади; це ідеал, який французи приписують конституційним повноваженням; різновид вищої конституційності, не кажучи вже про надконституційність.

Проте більшість французьких конституціоналістів не розуміють факт введення братерства у стандарти ідентичності Французької Республіки. Йдеться перш за все про політичне братерство, засноване на приналежності до однієї спільноти, приналежності до групи, яка обов'язково базується на свободі та рівності. З цього часу

братерство є політичним принципом, це цемент нації. Саме з цією метою Конституція 1791 року у своїй першій назві, заголовку під назвою: «Основні положення, гарантовані Конституцією», передбачала: «Національні свята будуть встановлені для збереження пам'яті Французької революції, для підтримки братерства громадян, і приєднати їх до Конституції, Батьківщини та законів»[2]. Відтоді республіканські свята, зокрема, 14 липня, є продовженням цієї ідеї, як і великі моменти республіканського братерства та великі колективні вибухи, чи то страйки 1936 року, чи події травня 1968 року. З іншого боку, інститут батьківщини, привілейованого місця свободи та рівності, як концептуальна основа братерства дозволяв революціонерам розуміти її дуже широко; братерство мало об'єднати всіх тих, французів, а також іноземців, які боролися за прихід свободи та рівності [3].

Конституції 3 вересня 1791 року і 24 червня 1793 року містили відчутні прояви принципу національного братерства: право на існування через працю, право на державну допомогу нужденним, право на загальну державну освіту, всі ці основні права були реалізовані положеннями, які потім будуть інтегровані у принцип солідарності. Наступні режими також закріплювали цей принцип на конституційному рівні. Після «провального» режиму Віші концепція братерства була відновлена у всьому її вимірі Конституцією Четвертої Республіки. Його стаття 2 конституціоналізує девіз: «Девізом Республіки є «Свобода, рівність, братерство», а його Преамбула серед принципів, особливо необхідних для нашого часу, присвячує положення, які з матеріальної точки зору аналізуються як застосування або юридичний переклад принцип братерства, рівність жінок, право на притулок, право на працю, свободу асоціацій, право на розвиток особистості та сім'ї, право на соціальний захист, відпочинок і дозвілля, право на пенсію, право на освіту [3].

Преамбула 1958 року містить інше застосування принципу братерства. Його пункт 2 проголошує: «На підставі принципів, викладених у пункті 1, і принципу вільного визначення народів, Республіка пропонує заморським територіям, які демонструють бажання приєднатися до нових інститутів, заснованих на загальному ідеалі свободи, рівності та братерства. і створені з метою їхнього демократичного розвитку». Це конституційне положення мало підтримувати процес мирної деколонізації, перш ніж стати перехідними положеннями, що стосуються Нової Каледонії на шляху до автономії. Тоді була запроваджена конституційною реформою від 28 березня 2003 року стаття 72-3, згідно з якою «Республіка визнає в межах французького народу населення за кордоном спільний ідеал сво-

боди, рівності та братерства», стаття з якої буде сконструйовано особливий статус заморських громад [7].

Короткий хронологічний огляд, який щойно був зроблений, показує, що братерство використовувалося протягом останніх двох століть як або як виправдовуючий принцип, або як пряма основа положень, що приймається у цивільних, політичних і соціальних справах, таких як прийом і захист іноземців, усунення будь-якої дискримінації проти них, підтвердження права на допомогу, роботу чи освіту.

У юриспруденції Конституційної ради принцип братерства включає два основних компоненти. Один відноситься до всього, що стосується вимоги солідарності, що впливає з проголошення статті 1 Конституції «Франція є соціальною республікою», інший стосується впровадження демократичних цінностей толерантності, поваги до інших і боротьби з відчуженням. Якщо прийняти таке широке розуміння принципу братерства, то воно є основоположником значної частини юриспруденції французьких конституційних суддів [3].

У рішенні від 6 липня 2018 року, розглядаючи пріоритетне питання конституційності щодо злочину, пов'язаного з пособництвом незаконного виїзду, пересуванню чи перебуванню іноземця, Конституційна рада закріпила «принцип братерства», надавши йому конституційну цінність. Французький вчений Крістель де Годемон називає три чіткі текстові основи, на які Конституційна рада опиралася, щоб визнати принцип братерства:

1. Преамбула Конституції: «Французький народ урочисто проголошує свою відданість правам людини та принципам національного суверенітету, як вони були визначені Декларацією 1789 року, підтвердженою та доповненою преамбулою Конституції 1946 року, а також права та обов'язки, визначені в Екологічній хартії 2004 року. «На підставі цих принципів і принципу вільного визначення народів Республіка пропонує заморським територіям, які висловлюють бажання приєднатися до неї, нові інституції, засновані на загальному ідеалі свободи, рівності та братерства і розроблені з метою їхня демократична еволюція»;

2. Параграф 4 статті 2 Конституції: «Девізом Республіки є «Свобода, рівність, братерство»;

3. Пункт 1 статті 72-3 Конституції: «Республіка визнає в межах французького народу населення за кордоном спільний ідеал свободи, рівності та братерства» [5].

Стосовно скарги про порушення принципу братерства Рада наводить такі аргументи:

1) згідно зі статтею 2 Конституції: «Девізом Республіки є «Свобода, рівність, братерство». У своїй Преамбулі та статті 72-3 Конституція та-

кож посилається на «загальний ідеал свободи», рівність і братерство» (п. 7 рішення);

2) з принципу братерства впливає свобода допомагати іншим в гуманітарних цілях, без огляду на законність свого перебування на національній території (п. 8 рішення);

3) однак жоден принцип або правило конституційного значення не гарантує іноземцям загальні та абсолютні права доступу та проживання на національній території. Крім того, мета боротьби з нелегальною імміграцією сприяє охороні громадського порядку, що є метою конституційної цінності (п. 9 рішення);

4) законодавець повинен забезпечити узгодженість між принципом братерства та захистом громадського порядку (п. 10 рішення);

5) згідно з першим абзацом статті L. 622-1 Кодексу в'їзду та перебування іноземців і права на притулок, пряме чи опосередковане сприяння іноземцю в'їхати, пересуватися чи нелегально перебувати у Франції карається п'ятьма роками позбавлення волі, тюремного ув'язнення та штрафу в розмірі 30 000 євро. Проте стаття L. 622-4 того ж кодексу передбачає кілька випадків звільнення від кримінальної відповідальності на користь осіб, обвинувачених у злочині сприяння незаконному перебуванню іноземця. Частини 1 і 2 цієї статті виключають будь-яке кримінальне переслідування за цим пунктом, якщо допомога надається найближчими родичами іноземця або його дружиною або особою, яка проживає з ним у шлюбі. Частина 3 цієї самої статті надає кримінальну недоторканність будь-якій фізичній чи юридичній особі, яка надала таку допомогу іноземцю, якщо ця дія «не призвела до будь-якої прямої чи непрямої компенсації та полягала в наданні юридичної консультації чи послуг з харчування, розміщення чи медичного обслуговування, спрямована на забезпечення гідних умов життя за кордоном, або будь-яка інша допомога, спрямована на збереження гідності чи фізичної недоторканості останніх (п. 11 рішення) [6].

Освячення Конституційною радою братерства як принципу, що має конституційну цінність, дозволяє зробити наступний висновок: «з принципу братерства впливає свобода допомагати іншим, у гуманітарних цілях, без урахування регулярності його перебування на національній території». Однак Рада вказує, що законодавець повинен забезпечити узгодження між принципом братерства (у цьому випадку свободою взаємодопомоги) та захистом громадського порядку, причому останній становить мету з конституційним значенням: «жоден принцип чи правило конституційного значення не гарантує загальні та абсолютні права іноземців на доступ

і проживання на національній території. Крім того, мета боротьби з нелегальною імміграцією сприяє охороні громадського порядку, що є метою конституційної цінності» [5].

Висновки. Отже, Конституційна рада у своєму рішенні від 2018 року не дала визначення братерства. Однак сам принцип є універсальним, тому що він також стосується іноземців з нелегальним статусом і передбачає індивідуальне та колективне право, а не обов'язок.

Братерство може бути узгоджено з іншими конституційними вимогами, зокрема, з охороною громадського порядку: «законодавець повинен забезпечити узгодження між принципом братерства та захистом громадського порядку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Que sont les principes républicains? Une contribution du Conseil des sages de la laïcité. Juin 2021. 14 p.
2. Constitution de 1791. Placée en tête de la constitution de 1791. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (дата звернення: 09.08.2024).
3. Constitution de 1946, IVe République. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1946-ive-republique> (дата звернення: 11.08.2024).
4. Guy Canivet. La fraternité dans le droit constitutionnel français. Conférence en l'honneur de Charles Doherty Gonthier, 20-21 mai 2011. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/la-fraternite-dans-le-droit-constitutionnel-francais> (дата звернення: 23.08.2024).
5. Christelle de Gaudemont. Le principe de fraternité. *Dalloz Actu Etudian*. 1 octobre 2018. URL: https://actu.dalloz-etudiant.fr/a-la-une/article/le-principe-de-fraternite/h/7149ae8903367d_4893f1b69c8c125d5b.html (дата звернення: 10.10.2024).
6. Décision n°2018-717/718 QPC du 6 juillet 2018. M. Cédric H. et autre (Délit d'aide à l'entrée, à la circulation ou au séjour irréguliers d'un étranger). URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2018/2018717_718QPC.htm (дата звернення: 28.08.2024).
7. Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (дата звернення: 11.10.2024).